

КРИМІНОЛОГІЯ як галузь наукових знань виникла у XVIII ст. у зв'язку із загостренням соц. суперечностей, що призвело до різкого зростання злочинності. За цих умов наука, що пояснювала злочинність як явище, почала здобувати дедалі більшу сусп. значущість. Вона пов'язувалася з юридичним аналізом злочинності та соціол. її властивостями.

К. (від лат. *crimen* – злочин и грец. *logos* – слово, вчення) – наука про злочинність, її причини та умови, особу злочинця і заходи запобігання злочинності. Виникнення **К.** як науки пов'язане з виходом у світ праці італ. юриста Ч. Беккарія «Про злочини та покарання» (1764), в якій сформульовано основи науки про злочинність. Назву ця наука дістала після опубл. монографії італ. ученого Р. Гарофало «Кримінологія» (1884) в Турині і практично започаткувала нову науку світового масштабу. Виходячи з принципу «Краще запобігати злочинам, аніж карати за них» (Ч. Беккарія), **К.** вирішує, зокрема, питання: що є причиною та умовою злочинів, усуваючи які можна запобігти їх вчиненню.

До предмета вивчення **К.** відносять: злочинність, причини та умови злочинності, особу злочинця та потерпілого (жертви), заходи запобігання та б-би зі злочинністю, методи кримінологічного дослідження, прогнозу та планування, кримінологічну експертизу.

Залежно від характеру причин злочинності існують такі концептуальні підходи (напрями) в **К.**: 1) містичний – причиною злочинності вважається «нечиста сила», яка вселяється в людину, перетворюючи її на злочинця. Особл. виразно проявився за доби Середньовіччя у формі інквізиції, коли запропоновано поняття злочинця як пособника «нечистої сили» і розроблено прийоми щодо її виявлення. Ченці-інквізитори Я. Шпренгер і Г. Інститоріс опублікували у 1486 настанови щодо б-би зі злочинністю під назв. «Молот відьом», де описано ознаки диявольства в поведінці людей, досить ретельно розроблено різні підступні обіцянки свободи з метою виявлення спільників і т. п., а також заходи покарання, спрямовані на вигнання зі злочинця «нечис-

тої сили»; 2) класичний – причинною є самодостатня «зла воля» самого злочинця, що залежить лише від нього самого. Підхід, сформульований Ч. Беккарія, на протигагу містичному, виник під впливом ідей просвітительства. Відповідно до них протидія злочинності зводиться до застосування кари, яка має на меті так вплинути на волю людей, щоб вони не вчиняли злочинів; 3) біологічний – причиною злочинності пропонується вважати не волю злочинця, а біологічні (антропологічні чинники). Підхід сформулював Ч. Ломброзо. Відповідно до нього протидія злочинності має полягати виключно у впливові тим чи ін. чином на біолог. (антропол.) чинники, що спричинюють злочинність, з метою їх нейтралізації. Звідси суд, який встановлює вину особи в учиненні злочину і призначає їй покарання, втрачає своє значення, а його роль має виконувати антропологічна експертиза; 4) соціологічний – причиною вважають не біолог. (антропологічні) фактори, а соціологічні. Цей підхід сформульовано критиками Ч. Ломброзо, Е. Феррі («Кримінальна соціологія» (1881)). Протидія злочинності, виходячи із зазнач. причини, полягає у впливі на соціологічні чинники, що начебто здатні визначити поведінку людей поза їхньою волею, незалежно від її стану. Отже, винним у злочині є соц. середовище, а не злочинець; 5) культурологічний – поєднуючи класичний, біологічний і соціологічний підходи, причиною злочинності визнає фактори, що мають властивість спричиняти виникнення у людини криміногенної сваволі, тобто стану неузгодженості волі людини із природ. законами соц. життя. Злочинном визнається такий вияв сваволі людини, який порушує природ. закони соц. життя, відображені в крим. зак.-ві.

Згідно з культурологічним підходом, заснованим на формулі «культура людей визначає їх життя», антиподом сваволі є соц. культура людини, що розглядається як міра пристосованості її волі до природ. законів соц. життя. З огляду на це протидія злочинності пролягає у здійсненні заходів, спрямованих на формування у людей соц. культури, що забезпечує імунітет проти виникнення у них криміногенної сваволі. До чинників, що мають культуризую-

чі, а отже, і антикриміногенні властивості, належать, зокрема, ринок, що пристосовує волю людей до природ. законів соц. життя, а також натуралістичне просвітництво і релігія.

В Україні за рад. доби офіційно підтримувався підхід, згідно з яким основною причиною злочинності визнавалися соціологічні фактори, зумовлені «капіталістичним способом виробництва». Передбачалося, що ці причини відіміруть в умовах комунізму. Після проголошення незалежності України (1991) набуває розвитку культурологічний підхід у К. Крім того, формуються нові наукові напрями – кримінологічна віктимологія та пенітенціарна К. й розроблюються доктринальні положення кримінологічної політики.

О. М. Джужа, В. В. Василевич